

pomno analizirati. Navedeni zahtjev predstavlja istraživački izazov za budućnost – ne samo autoricama ove knjige nego i novim istraživačima ovoga interdisciplinarnog područja. Pritom će biti potrebna spremnost da se nadiđu čvrsti zidovi nastali među područjima, poljima i granama domaće znanosti, ali i snažnije teorijsko utemeljenje pojedinih segmenata i istraživačkih nalaza.

Marko Turk

doi:10.5559/di.20.4.16

Sabina Mihelj
**MEDIA NATIONS:
COMMUNICATING,
BELONGING AND
EXCLUSION IN THE
MODERN WORLD**

Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011., 220 str.

Iako slovenska sociologinja i komparatistica Sabina Mihelj već sedam godina predaje na Odsjeku za društvene znanosti na Sveučilištu Loughborough u Ujedinjenom Kraljevstvu, hrvatskoj se akademskoj javnosti predstavila 2010. godine kao suautorica dvaju tematskih blokova objavljenih u časopisima *Narodna umjetnost* (47/1) i *Medijska istraživanja* (16/1). Autorica je oba bloka uredila u suradnji s Reanom Senjković. Prvi je posvećen temi socijalističke popularne kulture između folklor i nacionalizma, a drugi temi roda i popularne kulture socijalizma. Teme obaju brojeva mogu poslužiti i kao prigodan uvod u središnje preokupacije prve, novoobjavljene,

knjige Sabine Mihelj: *Media Nations: Communicating, Belonging and Exclusion in the Modern World* (svibanj 2011.), u kojoj se prepleću sve glavne teme autoričnih dosadašnjih poredbenih medijskih i kulturnih istraživanja: suodnos moderniteta, nacionalizma i sredstava masovne komunikacije, uloga medija i kulture u stvaranju društvene inkluzije i ekskluzije te u oblikovanju društvenih promjena, povijest masovnih medija i kulturna povijest s posebnim osvrtom na rodnu i rasnu problematiku.

Knjiga je podijeljena na kratak uvod i osam pregledno strukturiranih poglavlja, a napisana je pristupačnim i razumljivim jezikom. Središnji je autoričin interes problematizacija složena suodnosa nacionalizma i sredstava masovne komunikacije, koja će, kako se nada autorica, izbjeći zamke u kojima su zaglavili dosadašnji proučavatelji tih fenomena. Mihelj pritom želi premostiti jaz, kojim je, po njezinu mišljenju, dosad bilo obilježeno bavljenje temom, jer joj se pristupalo iz dvaju odvojenih tabora – nacionalizam se proučavao kao diskurs ili imaginacijska tvorba utjelovljena u raznim medijskim žanrovima ili kao fenomen uvjetovan institucionalnim strukturama, politikom i socioekonomskim kontekstom. Autorica u svojoj knjizi stoga pokušava povezati elemente "tekstocentričnoga" i kontekstualnoga pristupa, što osobito dolazi do izražaja u kraćim analitičkim izletima u različite dijelove svijeta u različitim povijesnim trenucima (prije svega u Sjedinjene Američke Države u zadnjih 10-ak godina, u bivšu Jugoslaviju u vrijeme njezina raspada i u Indiju u drugoj polovici 20. st.), koji su umetnuti u kasnija poglavlja ne bi li što zornije oprimjerali autoričine teorijske pretpostavke i prijedloge za buduća istraživanja. Drugi problem koji Mihelj pokušava izbjeći proizlazi iz pretpostavke da su nacionalizam i globalizacija dva uzajamno isključiva fenomena. Autorica stoga ustraje na tezi da globalizacija nipošto ne može biti poistovječena s denacionalizacijom te argumentirano u cjelini knjige pokazuje značenje nacionalnih dr-

žava i nacionalnih imaginarija za funkcioniranje modernoga globaliziranog društva. Zadnji se značajniji autoričin prigovor odnosi na etnocentričnost postojećih teorija nacionalizma i masovne komunikacije. Inzistiranje na suočavanju s vrlo složenom i raznolikom situacijom "na terenu" i pokušaj da se multidimenzionalnim teorijskim konceptima odgovori na zahtjevnost predmeta bavljenja stoga nesumnjivo predstavljaju jednu od najvrednijih odlika knjige.

Na tragu uvodnih napomena Mihelj se u prvom poglavlju obračunava sa zatečenim pojmovnim i konceptualnim nasljeđem, prije svega s utjecajnim djelom Benedicta Andersona *Nacija: zamišljena zajednica* ([1983] 1990). Autorica kasnijoj uporabi Andersonovih pojmova u bavljenju nacionalizmom predbacuje zanemarivanje socioekonomskoga konteksta i privilegirane ideje nacije kao kulturnoga konstrukta u duhu pomame za konstruktivizmom i diskursnom analizom 1980-ih i 1990-ih godina. Mihelj stoga predlaže pristup nacionalizmu na presjecištu postojećega tekstualnoga i kontekstualnoga pristupa, inzistirajući na tome da je nacionalizam i osobita vrsta diskursa i specifičan princip legitimacije. Naime, kako tvrdi Mihelj, nacionalizam počiva na pretpostavci da institucija mora biti reprezentativna za naciju ne bi li imala legitimitet, premda reprezentativnost institucije pritom ne mora biti rezultat demokratskoga glasanja ili izbora. Autorica stoga metodu tekstualne analize dopunjuje analizom materijalnih preduvjeta i institucija, tj. proučavanjem značenja modernih sredstava komunikacije (tiska, radija, televizije i, u novije vrijeme, interneta) u stvaranju ideje nacije i širenju nacionalizma.

Drugo je poglavlje posvećeno razradbi jedne od triju uvodnih napomena. Autorica, naime, iscrpnije propituje isključivost dihotomije nacionalizam / globalizacija i ističe da globalna homogenizacija ne implicira uklanjanje razlika, nego teži razlikama koje konstruira i organizira na uniformne načine. Mnogi procesi koji se smatraju učincima globalizacije mogu biti shvaćeni upravo kao aspekti globalnoga uspona modernih nacionalnih država, jer nacionalna država funkcionira poput osnovne jedinice političke moći i djelovanja te poput ključne sastavnice globaliziranoga svijeta. Baveći se u drugom dijelu poglavlja i trima konkretnim primjerima, autorica zaključuje da je "gramatika nacionalnosti" djelatna i nezanemariva u svim trima globalizacijskim područjima: ekonomiji, politici i kulturi.

U trećem poglavlju autorica pokušava prevladati dominantnu "zapadocentričnost" koncepcija razvoja modernoga društva. Ako se nacija i masovni mediji razvijaju usporedno od 18. stoljeća kao pojave moderniteta, to ne znači da se svi pojavni oblici modernizacije društava mogu obuhvatiti jedinstvenim konceptom. Mihelj se stoga priklanja teoriji alternativnih moderniteta, poredbenom istraživanju medija i povijesnom istraživanju tvorbe nacija ne bi li razradila što "elastičniji" teorijski model. Kritizirajući neke od starijih teorija socijalne promjene zbog etnocentrizma, implikacije teleološkoga razvoja i ahistorizma, autorica na podlozi Hallinove i Mancinijeve trodijelne tipologije medijskih modela razvija svoj multidimenzionalni pristup, koji u pokušaju definiranja medijskoga sustava uzima u obzir ekonomsku, političku i kulturnu razinu. Mihelj pritom razlikuje tri tipa socijalne organizacije (fašizam utemeljen na društvenoj zajednici, komunizam zasnovan na državnoj birokraciji i liberalizam obilježen tržišnom razmjernošću), uz koje vezuje i tri medijska modela (fašistički, komunistički i liberalni medijski model). Ključna je autoričina napomena da su tri modela uvijek istodobno prisutna u društvu i u svakom konkretnom

medijskom sustavu, jer su stvarne pojave najčešće "negdje između" apstraktnih teorijskih koncepata. Četvrto poglavlje razvija središnje teze iznesene u prethodnome poglavlju i daje odgovor na pitanja kako različiti oblici modernizacije i različiti medijski sustavi oblikuju određene nacionalne diskurse, nacionalne imaginacije i nacionalizme te u kojoj je mjeri prethodno skicirani trijadni model uopće relevantan za suvremeno stanje. Mihelj najprije izlaže tri dominantne skupine tumačenja nacionalizma i za njih reprezentativne autore: pristupe koji stavljaju naglasak na ekonomske čimbenike (Gellner, Hechter, Nairn), pristupe koji nacionalizam smatraju politički uvjetovanim (Breuilly, Bendix, Tilly, Brass) i tumačenja nacionalizma koja polaze od kulturnih preduvjeta (Smith, Hastings te Kedourie, Anderson i Hobsbawm). Autorica potom dograđuje trijadni model izložen u prethodnom poglavlju, pretpostavljajući da različiti oblici modernizacije, obilježeni osobitom konstelacijom ekonomskih, političkih i kulturnih transformacija i nekim oblikom ekskluzije, oblikuju varijante nacionalizma i nacionalne imaginacije. Stoga se trokutna shema tipova socijalne organizacije i medijskih modela dopunjuje odgovarajućim vrstama nacije: etničkom nacijom / nacijom vjernika (koja se vezuje uz fašistički medijski model), nacijom drugova (uz komunistički medijski model) i nacijom trgovaca / potrošača / industrijalaca (uz liberalni model). Ponovno je ključna autoričina napomena da se konkretna nacija zapravo uvijek konstituira kombiniranjem popisanih "čistih" teorijskih modela, što je potom i oprimgjereno iscrpnijom analizom društveno-političko-kulturnih promjena i promjena (samo)reprezentacijskih mehanizama nacije koje su zahvatile Južnoafričku Republiku nakon pa-

da apartheida, zemlje Istočne Europe nakon pada komunizma i Indiju 1980-ih godina.

Peto se poglavlje bavi zanimljivim problemom promjene medijskih "gramatika nacionalnosti" u mirnodopskim i ratnim vremenima. Navezujući se na Billingovu studiju o "banalnom nacionalizmu", pod kojim autor razumijeva svijest o rutinama i ritualima nacionalnosti, Mihelj ističe da proces formiranja nacije, unatoč tradicionalno jednosmjernim i teleološkim prikazima, nije kontinuiran, već je redovito sastavljen od dužih, "tiših", razdoblja i kraćih, "vrućih", intervala. "Vrući nacionalizam" odnosi se na izvanredne situacije (u ratnom sukobu ili nakon prirodnih katastrofa), u kojima dolazi do značajnijih pomaka u kolektivnom imaginariju, kad "zamišljena zajednica" kod svojih pripadnika pobuđuje najdublje emocije i osjećaj privrženosti. U takvim se situacijama značajne promjene mogu pratiti i u raznim oblicima medijskoga izvještavanja, ne samo zato što njihovi autori postaju žrtvama dominantnih nacionalističkih narativa nego i stoga što podliježu različitim mehanizmima funkcioniranja novinske industrije.

Autorica je šesto poglavlje posvetila još jednoj zanimljivoj temi – uporabi rodne metaforike u nacionalističkome diskursu medija. Autorica podsjeća na ustaljene i vrlo česte usporedbe nacije i obitelji, upozoravajući na složene veze koje sprežu medijske prikaze nacije i rodne strukture masovne komunikacije. Poglavlje je poticajno, jer podsjeća na to da je i feminizam u svojim počecima bio isprepleten s nacionalističkim diskursom, ali se dotiče i niza aktualnih pitanja, poput problema medijske konstrukcije moderne žene kao simbola napretka u zapadnim državama. No možda je najzanimljivije potpoglavlje posvećeno složenoj temi odnosa prema ženskim pravima i pornografiji na našim prostorima u socijalizmu, temi kojoj je posvećen i u uvodu spomenut temat iz *Medijskih istraživanja*.

U pretposljednem poglavlju Mihelj se bavi odnosom standardizacije računanja vremena i medijske konstrukcije

nacije, tj. temom odnosa vremena medija i vremena nacije. Tema ima nekoliko zanimljivih aspekata. Prvi se odnosi na (ne)-podudarnosti između globalno standardiziranoga vremena i lokalne organizacije vremena, a drugi na različitost ritmova koji obilježuju svakodnevno medijsko izvještavanje i ritmova koji uređuju godišnji ciklus u životu zajednice. Unatoč ujednačenu kalendaru, nacionalni blagdani, svečanosti i svetkovine daju osobit ritam životu svake pojedine nacije i sadrže značajne povijesne narative koji se medijski, ovisno o okolnostima u sadašnjosti, mogu na različite načine vezati uz suvremena zbivanja i pritom dobivati različita značenja za cijelu zajednicu. Autorica ponovno navodi i nekoliko zanimljivih primjera zloporabe povijesti, koji su preuzeti iz vremena raspada Jugoslavije.

U zadnjem, osmom, poglavlju svoje knjige autorica izlaže sažetak ključnih pojmova. Mihelj smatra da se u nacionalizmu prepleću divergentna svojstva koja je suviše pokušati razdijeliti – nacionalizam je, naime, obilježen temeljnim dualizmom koji obuhvaća inkluziju i ekskluziju te jednakost i diskriminaciju. Nacionalizam je za autoricu fenomen sa dva nerazdruživa lica. Mihelj stoga, kao i na drugim mjestima u knjizi, inzistira na stavu da u slučaju medijskoga prikaza kulturne raznolikosti nisu moguća propisivanja univerzalnih rješenja, nego uvijek treba uzeti u obzir čimbenike relevantne za konkretnu situaciju. Sličan stav autorica zastupa i u slučaju kozmopolitizma, koji je tek skup vrijednosti i dispozicija koje se selektivno mobiliziraju pa je uvijek potrebna povijesna kontekstualizacija. Put do kozmopolitizma, prema Mihelju, vodi kroz nacionalne države, a nipošto pokraj njih.

Knjiga Sabine Mihelj mogla bi, zbog raznolikosti i relevantnosti obrađenih tema, poslužiti kao zanimljiv i poticajan sugovornik mnogim sudionicima domaćega polja društveno-humanističkih znanosti. Ponajviše zbog pokušaja osvježivanja teorijskih pristupa temama nacije, reprezentacije i tvorbe nacionalnih (i drugih) identiteta stvaranjem elastičnijih metodoloških pomagala i kombiniranih diskurzivno-kontekstualnih pristupa, ali i analitičkim radom na nizu konkretnih primjera iz domaćega, jugoslavenskoga, socijalizma i iz faze raspada Jugoslavije, njezina bi se knjiga mogla priključiti raznovrsnom i živom transdisciplinarnome polju, koje kod nas čine etnografi socijalizma, sociolozi, politolozi, komunikolozi, istraživači koji se oslanjaju na kulturalnostudijsko zaleđe baveći se popularnom (tranzicijskom) kulturom i socijalizmom, književni imagozisti i feminističke kritičarke.

Igor Medić

doi:10.5559/di.20.4.17

EUROPE 2020: TOWARDS A MORE SOCIAL EU?

Edited by Eric Marlier and David Natali with Rudi Van Dam

P.I.E. PETER LANG S.A., Brussels, 2010, 277 pages

The book "Europe 2020: Towards a More Social EU?" was prepared at the request of the EU Belgian Presidency as an independent academic contribution to developing the operational basis for the Europe 2020 Strategy. The objectives were to assess procedural and substantive aspects of the EU coordination in the social policy field and to put forward ideas on the format and role of that coordination in the future in order to reinforce it. The book consists of eleven contributions which generally agree